

7. Соколов В. М. Толерантность : состояние и тенденции / В. М. Соколов // Социс. – 2003. – № 8. – С. 54-63.
8. Тарасова С. М. Моделирование образовательного процесса вуза как фактора социальной адаптации студента в современных кросскультурных условиях / С. М. Тарасова, А. В. Науменко // Вектор науки ТГУ. – 2012. – № 1(8). – С. 281-284.
9. Шлягина У. И. Толерантность в межкультурном диалоге / под ред. Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко. – М. : ИЭА РАН, 2005. – 372 с.

Summary

Tsyganenko Lilia. Formation of ethnic tolerance of students of the university in the multicultural space of Ukrainian Danube.

The questions of tolerance formation of students of the university to representatives of foreign-ethnic groups living in the region are considered. The main components of the concept of ethnic tolerance are outlined, the relations between subjective and objective factors of ethnic policy are clarified.

Key words: Danube region, students, ethnos, tolerance, globalization processes.

УДК 811.161.2'42

Ірина Циганок
Катерина Барбан

КОНЦЕПТ СМЕРТІ У МОВОТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

У статті здійснено спробу дослідити особливості словесного вираження концепту смерті умовотворчості сучасної української письменниці Г. Пагутяк. Виявлено широкий спектр семантичних значень досліджуваного концептуального поняття, як прямих так і переносних, okazіональних. Контекстема смерть вступає в антонімічні відношення з лейтмотивом життя, завдяки чому висловлення набуває узагальненого філософського спрямування. Вербалізацію концепту спостережено на морфологічному мовному рівні.

Ключові слова: дискурс фентезі, культурологічний концепт, вербалізація, лейтмотив.

Більшість досліджень з сучасної лінгвоконцептології присвячено вивченню концептуальних понять – яскравих репрезентантів ідіостилю митця слова. Йдеться про частовживані ключові «елементи мови, які втілюються в окремих лексемах, словосполученнях, фразеологічних одиницях, пареміях, прецедентних текстах» [6, с. 285]. На думку Л. Кравець, концепти – «результат пізнання навколишнього світу людиною, цілісне ідеальне утворення, що відображає багатовіковий досвід і специфіку національної культури. Вони виступають у ролі своєрідних культурних кодів певної нації, які передаються від покоління до покоління і засвоюються разом із мовою. Вони і є основою культурної комунікації» [2, с. 192].

Мета нашої розвідки – подати опис концепту *смерть* у мовотворчості Г. Пагутяк, оскільки цей лейтмотив на матеріалі текстів письменниці не був об'єктом лінгвістичного вивчення.

За нашою вибіркою, частотність слововживання концепту *смерть* утворчості Г. Пагутяк складає становить усього 13 % від загальної кількості зафіксованих одиниць.

У словнику «Знаки української етнокультури» В. Жайворонек подає таке визначення цього культурологічного концептуального поняття: «смерть... = скін, припинення існування людини, тварини; протилежне життя; кончина; споконвіку людина глибоко вірила, що зі смертю вона не припиняє свого життя, а тільки переходить до іншого світу; померлий мав незвичайний, дуже сильний вплив на живих і робився охоронцем свого роду; смерть настає тоді, коли душа відлітає від тіла назавжди; але це тільки довгий сон (на зразок деяких тварин, що засинають на зиму); тому померлий – це тільки сплячий (усоплий); смерть, за повір'ями, страшний скелет з косою...» [1, с. 553-554].

За нашими спостереженнями, концепт *смерть* репрезентовано у мовній тканині творів фентезі Г. Пагутяк зі значеннями:

- неживе: «Спілкування з мертвими небезпечно для життя, для живих, хоч чи достеменно вона мертва? Я не бачив її такою, навіть не був на цвинтарі» [4, с. 323];
- стадія переходу між світами: «Я здається починаю вірити, що смерть це лише перехід у паралельний світ і ніхто далеко не відходить» [4, с. 329];
- вихід із ситуації: «Найліпшим виходом мені здавалася смерть, але вчинивши самогубство, я прирік би себе на вічні муки» [3, с. 90];
- результат певної причини: «Анна померла якраз від серця: «Дивна смерть для молодої жінки, котра ніколи на нього не скаржилася» [4, с. 332], «Мама не знесла такої ганьби і вмерла, а старий замерз п'яний, вертаючись з міста. Добре, хоч сина тоді з собою не взяв» [4, с. 336];
- складова ритуалу: «Смерть Анни відбулась у межах ритуалу. Певно, вона, бажала цього, бо не любила надмірності і руйнації» [4, с. 325];
- причина певних почуттів: «Коли я прочитаю все, що мені дозволено, то забуду його, але ніколи не забуду, як іноді моє лице спалахувало соромом і мене охоплювало почуття провини, наче я міг відвернути смерть Анни і сирітство її доньки» [4, с. 312].

Г. Пагутяк вдається репрезентувати лейтмотив *смерть* через різноманітні поняття, як-от:

- страждання: «Мене вимучила ця смерть, я мусив від неї звільнитись, прочитати усе, що залишила Анна, написала про неї» [4, с. 301];
- засіб припинення страждання: «У мові людей, що приходили до нього, Перевізник зауважив одну й ту саму думку: я хочу вмерти. Я хотіла б зупинити власні страждання. Я не бачу сенсу в власному існуванні» [4, с. 321];
- нагорода: «- Яку нагороду? – не зрозумів Орфей. – Яку, яку! Суниць серед зими, смерті тещі, подорожі до Ямайки, маску фараона, кінозірку...» [4, с. 349];
- кінцева точка руху: «Ще час спинився, а ти вже оплакуєш його неминучий рух до смерті» [4, с. 361];
- межа: «Підло випитувати бідну дитину, чиє життя після смерті матері втратило сенс» [4, с. 317];
- випробування, подвиг: «Я ще не знала, що через рік мене вже не буде. Не знала й того, що пройде небагато часу – і якраз навпроти, в парку, темному і моторошному я притулюсь до тебе, сховавши лице на твоїх грудях, а ти будеш гладити мені волосся, і ради цього можна простити всіх, піти на смерть, стерпіти найжорстокіші знущання» [4, с. 112];

- потреба: «Рівно три місяці тому вбили мого кращого друга. У нас в місті. Йшов уночі з другої зміни і вдарили його ножем. Ми з ним з дитинства дружили. Льонька перед смертю наче чув, почав писати вірші» [4, с. 118], «Я й хотів би знайти їм місце в тому світі, але їм потрібна смерть» [3, с. 29];
- образ: «Чотири смерті в образах Жалю, Страху, Туги та Заздрості злилися в одну й кинулись на мене, отрока, щоб зжертви» [3, с. 47];
- маска: «Якби комахи та лиси не мали уявлення про смерть, вони не прикидалися б мертвими» [4, с. 363];
- гість: «Люди здебільшого не готуються до смерті, стрічають її як останні боягузи, зраджуючи близьких, дозволяючи захопити себе зненацька» [4, с. 301];
- покарання: «Хтось приречений на смерть, кидає довгий погляд на омитий дощем захід сонця» [4, с. 361];
- початок: «Як мені цього не хочеться, мушу почати зі смерті, бо вана намагалась нагадати всім нам, де ми є» [4, с. 299];
- рубіжна подія в житті людини: «О, я теж там жила, з чоловіком... Але після його смерті переїхала сюди і взяла себе Анну» [4, с. 313];
- спосіб забрати найкраще: «Якби будівники мали хоч трохи фантазії й вірили, що поети мають крила, вони б придумали складнішу систему охорони, ніж стіна й металеві, вічно замкнені двері в ній. Утім, поети, що їх мали справді, давно повмирали» [4, с. 335].

У творі «Спалене листя» письменниця порівнює смерть з янголом: «Як правдивий Харон, він нагадував ангела сметрі у своїй чорній шкірянці» [4, с. 330], наголошуючи на тому, що навіть природа знає про смерть: «Природа знає, що в досконалості її смерть, а в рівновазі – життя» [4, с. 362].

Однією з особливостей прози фентезі Г. Пагутяк вважаємо вкраплення елементів міфології в описану дійсність, де смерть сприймається в прямому значенні як втрата життя, що яскраво підтверджується прикладами типу: «Ця відома байка розповідала ще про смерть Еввідіки і відвідини пекла, але щодо Еввідіки Орфей був певний: вона не вмере раніше нього, бо мусить про нього дбати, залишаючись при цьому осторонь музики та інших високих сфер» [4, с. 343].

У оповіданні «Тебе спалить сонце» авторка персоніфікує концептуальну лексему *смерть*, чим надає контекстові іронічного маркування: «*Бабця щодень кликала собі смерті і смерть вже гостювала у них. Іноді її можна було побачити*» [4, с. 354]. Завдяки метафоричним образам типу *кликала смерті*, *смерть гостювала* сегмент її (*смерть*) *іноді можна було побачити* сприймається читачами як елемент ірреального.

Як сказано в повір'ї, людина після смерті має пробути три дні на землі для того, щоб душа знайшла своє місце у потойбіччі, але Г. Пагутяк у творі «Підманули Галю...» доводить іншу думку: «*Просто смерть має бути швидка, щоб одразу встигнула зайти у двері потойбічного світу, які зачиняються, коли заходить сонце*» [4, с. 356].

Помічено, що в багатьох контекстах концепт *смерть* вжито як антонім до лейтмотиву життя, оскільки зіставлення дозволяє людині осягнути світ, навколишню дійсність, світогляд інших і свій власний. Про це свідчать такі філософські думки письменниці: «*Не випадково ми стрічаємо стільки аналогій у доколишньому світі. Вони вчать нас жити і вмирати, бути потрібним або ні*»

[4, с. 364], «*Природа знає, що в досконалості її смерть, а в рівновазі – життя*» [4, с. 362], «*В цілому життя тріумфувало над смертю*» [3, с. 77].

У деяких контекстах антонімічну опозицію *життя-смерть* використано авторкою з семантикою взаємовиключення, як-от: «*Він був не для життя і не для смерті, а хоч щось одне з них треба пережити з гідністю*» [4, с. 324].

Загальновідомо, що в художньому тексті, зокрема й у фентезійній прозі Г. Пагутяк, абсолютно не синонімічні поняття в одному контексті стають синонімами завдяки інтонації переліку й однорідності подій чи явищ, описаних авторкою, наприклад: «*Стала на пероні й дивилась, як хлопці з рюкзаками сідають в поїзд, радіючи, що ніщо не відмінить їм дороги: ні сльози, ні благання, ні любов, ні смерть*» [4, с. 125].

Як свідчить наша вибірка, письменниця, вербалізуючи концепт *смерті*, віддає перевагу таким засобам відображення як, пряма номінація і рідше тропеїчні засоби, зокрема, метафори семантичного типу «неживому» – «живе», наприклад: «*Смерть розв'язала всі вузли*» [4, с. 368].

Досліджуваний лейтмотив нею описано з негативним стилістичним маркуванням, наприклад: «*Я скулився у темряві безмежно далеко від насильницьких смертей, грабунків, воєн, покинутих на смітниках немовлят. За кілька днів я зумів відійти так далеко, що вже й не знав, як повертатимусь*» [4, с. 318].

У мовній тканині фентезійних творів Г. Пагутяк контексту представлено переважно іменниками (50 %): «*Перед від'їздом вона раптом ожила, підняла голову й усміхнулася. Він подумав, що так легко стає людині перед смертю*» [4, с. 340], «*У цьому житті без смерті важко уявити*» [5, с. 19], «*В цілому життя тріумфувало над смертю*» [3, с. 77], «*Він був не для життя і не для смерті, а хоч щось одне з них треба пережити з гідністю*» [4, с. 324]; дієслівними формами (35 %): «*Хіба мало людей помирає у розквіті сил?*» [4, с. 302], «*Вони (аналогії) вчать нас жити і вмирати, бути потрібними або ні*» [4, с. 364], «*...Але вона померла раптово, не залишаючи жодних розпоряджень*» [4, с. 301], «*...Перевізник зауважив одну й ту саму думку: я хочу вмерти*» [4, с. 321]; прикметниками або субстантивованими прикметниками (15 %): «*Йому нема діла, що ти вкинула своє дитя у воду, бо не знала, чиє воно, але знала, що воно було мертве і поросле шерстю, як звір*», «*Удень вожу мертвих, а вночі, як трапляється*» [4, с. 330], «*Йдеться не про мою смерть, звісно, хоча письменник стає мертвим, вичерпавши творчу снагу, іноді після першої ж книги*» [4, с. 299].

Як бачимо, концептуальний лейтмотив *смерть* репрезентований у фентезійному дискурсі Г. Пагутяк з традиційними й оказіональними значеннями. Крім того, контекста втупає в антонімічні зв'язки з лейтмотивом *життя*. У контекстах репрезентовані різноманітні поняття, як-от: страждання, засіб припинення страждання, нагорода, кінцева точка руху, межа, випробування, потреба, образ, маска, гість, покарання, початок, рубіжна подія в житті людини, спосіб забрати найкраще. Це виявлено завдяки субстантивним та дієслівним формам, а також різним стилістичним маркуванням.

Список використаних джерел

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

2. Кравець Л. Метафорична репрезентація концепту «час» в українській поезії ХХ ст. / Л. Кравець // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко. – К., 2007. – С. 192-198.

3. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля / Г. Пагутяк // Київ : Дуліби, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : (http://shron.chtyvo.org.ua/Pahutiak/Sluha_z_Dobromylya.doc).

4. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі : романи, повісті, оповідання та новели. 2-ге вид., переробл. і доп. / Г. Пагутяк // Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с.

5. Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку / Г. Пагутяк // Львів : ЛА «Піраміда», 2003. – 176 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pahutyak.com/%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D1%80-%D1%81%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%BB%D0%BA%D1%83/>.

6. Українська мова. Енциклопедія / [ред. кол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

Summary

Tsyganok Irina, Barban Katerina. The concept of Death in the works of Galina Pagutyak.

In this article was made an attempt to research main features of the verbal expression of the concept *death* in works of modern Ukrainian writer G.Pagutiak. It has been stated a broad-spectrum of semantic meanings of the researched concepts - direct as well as indirect, individually authorial. The concept death is opposed to the leitmotif life, whereby the statement gets a generalized philosophical directionality. Verbalization of this concept is represented on morphological linguistic levels.

Keywords: discourse of the fantasy, cultural concept, verbalization, leitmotif.

УДК 821.161.2.09(479.22)«1799/1803

Тетяна Шевчук

ВАСИЛЬ НАРІЖНИЙ І ГРУЗІЯ: НА ЗЛАМІ ЕПОХ

Пропонований історико-літературний матеріал містить відомості про грузинський період життя українського письменника Василя Наріжного, який під впливом кавказьких вражень 1802–1803 років написав свій перший роман «Чорний рік, або Гірські князі». Основний пафос історичного роману самовидця приєднання Грузії до Російської імперії становить викриття антигуманного характеру політики найвищої адміністрації грузинської губернії тих років, зневаги її представників до культури, звичаїв, особливостей національного характеру місцевих жителів, нехтування їх людською гідністю. Ця розвідка має на меті відтворити історичне тло описаних у романі подій (з 1799 до 1803 р.), що сприятиме глибшому розумінню зазначеного роману Василя Наріжного. Панорама подій тих років була реконструйована на основі щоденника російського генерала кавказьких війн і їх безпосереднього учасника Сергія Тучкова; пізніших праць воєнних істориків ХІХ ст. (Микола Дубровін, Василь Потто); іншої інтерпретаційної літератури (Зураб Авалов, Яків Гордін, Семен Есадзе й ін.).

Ключові слова: Україна, Росія, Грузія, мемуари, ставлення, оцінка.